

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Lepenica-priroda, stanovništvo, privreda i zdravlje

Grin, Ernest

1963

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/2cf6f585-f2d1-4364-aa01-e19880111050>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

LEPENICA

Priroda, Stanovništvo, Privreda i Zdravlje

SARAJEVO

1963

PAVAO STERN i RATKO KOŠAK

NARODNI LIJEKOVI I OBIČAJI U VEZI SA LIJEČENJEM U SLIVU LEPENICE

U slivu rječice Lepenice bio je naš zadatak studirati kako se narod liječi narodnim lijekovima, osobito ljekovitim biljem, i da li još postoji vjerovanje u zapise i čarolije kao jednu vrstu liječenja.

Odmah treba istaći da je velik dio stanovništva u tom području socijalno osiguran i da se koristi liječničkom intervencijom. Zbog toga u posljednjih nekoliko godina upotreba narodnih lijekova naglo opada pa se njima uglavnom još služe starije generacije.

Zdravstveno prosvjeđivanje je prodrlo i uzelo korijena u tom kraju tako da su nas obično uvjerali da je liječnička intervencija mnogo korisnija od narodnog lijeka.

Međutim, kad se razveo razgovor sa mještanima, očito se vidjelo da se narodnom lijeku još uvijek posvećuje velika pažnja i da postoji čvrsta uvjerenost u korist takvog liječenja. Zapazili smo da je poznavanje ljekovitog bilja dosta ograničeno na malen broj biljaka, dok veći broj ljekovitih biljaka upotrebljavaju rijetki pojedinci sa kojima nismo uspjeli stupiti u kontakt. U prošlom deceniju je umro travar franjevac Mačuga u samostanu u Kreševu, koji se dugi niz godina bavio ljekovitim biljem i bio poznat i u tom kraju. Danas još uvijek ima narodnih travara koji uživaju u slivu Lepenice povjerenje naroda. Posrednim putem smo dobili i od njih nešto ljekovitog bilja sa narodnim nazivima tog kraja, uz napomenu zašto se upotrebljavaju. Prema dobivenim podacima, mnogi vjeruju u terapijsku efikasnost melema koje spravljaju neki travari, a čiji sastav ne otkrivaju. Primijetili smo da su mnoge ljekovite biljke presađene u vrtove ukoliko ne rastu u bližoj okolini, a u kućama se nađu gotovo uvijek poneke sušene biljke, odnosno njihovi dijelovi, koji se često ne mogu identificirati zbog lošeg spremanja ili starosti.

LJEKOVITO BILJE I DRUGI LIJEKOVI

Velikim dijelom su to naše oficinalne ljekovite biljke, dok su ostale opsoletne. Međutim i za druge biljke za koje smo ustanovili da se u tom kraju upotrebljavaju za liječenje znamo da se upotrebljavaju i u drugim krajevima i da su poznate naučnoj medicini. Zbog slabe djelotvornosti ili nedjelotvornosti ne koriste se u naučnoj medicini. U ovom kraju nismo našli u upotrebi neistraženih biljaka.

Na ovom terenu jako se miješaju narodni nazivi za ljekovito bilje. U raznim selima i zaseocima, koja su samo nekoliko kilometara međusobno udaljena, ista se biljka sasvim različito naziva. Obrađujući sakupljeni materijal i bilješke, primijetili smo da su tolike razlike u nazivima, vjerojatno, nastale pod uticajem raznim popularnih izdanja o ljekovitom bilju koje su većim dijelom izdale osobe koje nisu medicinski školovane. Ta izdanja su, svakako, imala uticaj i na upotrebu tog bilja.

Anketirali smo samo ljude koji su rođeni u slivu Lepenice. Same biljke su nam vrlo nerado donosili, i to uglavnom samo list, tako da ih je prema nazivima i opisima uz vrlo manjkavi materijal bilo teško identificirati.

Nedaleko sela Zabrđa našli smo, prema uputama mještana, jake izvore termalne vode koju narod cijelog kraja upotrebljava za razna unutarnja i vanjska oboljenja. Potok (»voda«) koju stvaraju ti izvori je mlak i ljeti i zimi pa ga narod naziva Toplica.

Bilje i ostale lijekove ćemo navesti prema simptomima bolesti i prema tome kako ih narod upotrebljava.

U slučaju rana, posjekotina i ozljeda služe:

1. hajdučica trava, kunica (*Achillea millefolium* L.), 2. kozji loj, 3. svinjska slanina, 4. duhan (*Nicotiana tabacum* L.), 5. sljez (*Malva sylvestris* L.), 6. bokvica (*Plantago major* L.), 7. ranjenik-trava (*Sedum maximum*, Suter), 8. podbijun (podbijel; *Tussilago farfara* L.), 9. šaš (*Carex* vrste), 10. zečji loj.

Odmah nakon nastale ozljede, ako nema ničeg drugog pri ruci, sipa se na ozljedu duhan. Kasnije se privija stucano lišće jedne od navedenih biljaka ili cijeli list. Neki stavljaju kasnije i svinjsku slaninu ili mažu kozjim lojem.

Vrlo često stavlja se list *Achillea millefoliuma* na rane prepaniran. Npr.: stucana A. m. pomiješa se sa maslacem i stavlja na ranu. Drugi propis za spravljanje lijeka traži da se na svježi stucani list pomokri malo trogodišnje dijete pa se onda to privije na ranu. Rana je, navodno, brzo zarasla čovjeku koji nam je dao taj propis. Ako rana jako krvari, čvrsto se privija šaš da se zaustavi krv. Na gnojne rane stavlja se zečje salo.

Na čireve se stavlja:

1. bokvica, 2. mastnik (*Tussilago farfara* L.), 3. kopriva (*Urtica dioica* L.), 4. smola od jele ili smrče (*Picea abies* (L.) Karsten ili *Abies alba* Mill.), 5. ječmeno brašno (*Hordeum vulgare* L.), 6. zova, zoba (*Sambucus nigra* L.).

Na čir da prije dozrije stavlja se bokvica. Prema drugom propisu se smola stavlja u vruću vodu da se smekša. Čir se namaže uljem i smola vruća privije. Složeniji je propis da se smola od jelovine, ječmeno brašno, unutarnja zovina kora i koprivin korijen kuhaju u kašu i vrući se stavljaju na čir, koji se ubrzo provaljuje.

U slučaju gnojenja prsta »na zdravo« (*Panaritium*) stavlja se na bolesni prst »trudna trava« (*Lamium maculatum* L.).

U slučaju iščašenja i loma kostiju upotrebljavaju se za fiksaciju slomljene kosti vlažna lanena (*Linum usitatissimum* L.) ili konopljena vlakna (*Cannabis sativa* L.), kojima se ovija slomljena kost i onda maže bjelanjkom od jajeta. Kad se sve osuši, vjerojatno — da se stegne i učvrsti kost.

U slučaju opekotina upotrebljava se uz pobrojana sredstva za liječenje ozljeda, rana i posjekotina, još i unutrašnja kora od lipe (*Tilia platyphyllos* Scop.), koja se suši, stuca i posipa na opekotinu.

Protiv ukočenja zgloba uslijed ozljede stavlja se melem dobiven kuhanjem butera, voska, smole od smrče ili jele i unutarne bijele kore od lipe.

U slučaju zubobolje upotrebljavaju se razna sredstva. 1. Rakija se stavlja na bolni zub. 2. Topla otopina kuhinjske soli (NaCl) isto tako. 3. Parenje se također primjenjuje. 4. Ocat (sirće) dobiven od divljih jabuka (*Malus pumila* Mill. ili *M. sylvestris* (L.) Mill.) kuhan sa komadima stakla upotrebljava se također u slučaju bolesti zuba.

U slučaju bolova uha sipa se u uho toplo ulje.

U slučaju ujeda zmiје, prvo, rana — ugriz bode se iglom i maže petroleumom (»gasom«), a katkada se uz to još pari. Drugo, stavlja se na mjesto ugriza »gujina trava«, koja će, prema dobivenim podacima, spadati u rod *Arctium*.

U slivu Lepenice stanovništvo, kao i domaće životinje, mnogo trpi od otrovnih zmiја, naročito ako je u blizini kamenjara obraslih grmljem. Od otrovnica naročito je česta »šarulja«, (šarka, ridovka, *Vipera ammodytes* L.), a nešto je rjedi poskok (*Vipera berus* L.).

U slučaju žutice i žučnih bolova upotrebljava se »žutica trava« (*Chelidonium majus* L.), koja se u te svrhe u većini naših krajeva upotrebljava, a spada u, narodu poznate, vrlo otrovne biljke.

U slučaju reume i reumatičnih bolova upotrebljava se, prvo, brezin list (*Betula pendula* Roth.) kao čaj i za obloge, a u tu svrhu upotrebljava se i voda koja curi kad se nasiječe brezin korijen. Lišće se omota kao topli oblog; drugo, upotrebljava se koprivin korijen; treće, rutvica (*Ruta graveolens* L.).

U slučaju glavobolje uzima se sjeme jedne vrste *Scrophulariae*. Prema dobivenom starom i suhom sjemenu, kao i po podatku da cvate žuto, mogla bi to biti *Scrophularia vernalis* L.

U slučaju crnog prišta (*Antrax*) proprži se on vrelom bakrenom iglom, a zatim se stavlja na to melem načinjen od butera, voska, jaja, baruta i smole od jele (smrče).

U slučaju bolesti i bolova u stomaku upotrebljava se: 1. jaka rakija, 2. metvica, nana (*Mentha diosposmena* Briquet), 3. macina trava (*Nepeta cataria* L.), 4. kamilica (*Matricaria chamomilla* L.), 5. glogov cvijet (*Crataegus oxyacantha* L.), 6. bijeli luk (*Allium sativum* L.), 7. *Natrium hydrocarbonicum*.

U slučaju proliva, naročito kod djece, kuha se: 1. prženo brašno, 2. daje čaj od kamilice, 3. uzima oskoruša (*Sorbus domestica* L.), 4. bukov ćumur (ugljen), (*Carbo ligni*, *Fagus sylvatica* L.), 5. kuha se prženo projino brašno (*Panicum miliaceum* L.), 6. uzima borovnica (*Vaccinium myrtillus* L.), 7. kunica, 8. lišće divljih jagoda (kuha se kao čaj), (*Fragaria vesca* L.).

Za dobivanje apetita pije se čaj od pelina (*Artemisia absinthium* L.).

Protiv gujavica uzima se bijeli luk.

U slučaju povišene temperature pomiješaju se u kašu bijeli luk i sirće te se time mažu tabani i dlanovi.

U slučaju prehlade, kašlja i bolesti pluća daje se: 1. rakija obična ili kuhana sa šećerom, 2. sljez (*Althaea officinalis* L.), 3. cvijet od lipe, 4. cvijet od zovke, zova, 5. kunica, 6. kantarion (*Hypericum perforatum* L.) za pluća.

U slučaju prejake menstruacije daje se razgon-trava (*Veronica beccabunga* L.).

U slučaju preslabe menstruacije i za pobačaj daje se 1. kadifica (*Tagetes erecta* L. i *patula* L.), 2. broć (*Rubia tinctorum* L.).

Nerotkinjama se daje da piju čaj od macine trave.

U slučaju ispadanja kose pere se glava sa dekoktom od bršljanovog lišća (*Hedera helix* L.). U slučaju nerveze i tuberkuloze daje se također čaj od bršljana, ali peroralno.

Kad se čovjek prepadne i pati od straha daje mu se da uzima »stravnu travu« (*Glechoma hederaceum* L.).

Za lišaj uzima se pasja lijeska (*Rhamnus cathartica* L.).

Za bolesti srca uzima se: 1. ruta, 2. pčelinja ljubica (*Melissa officinalis* L.), 3. glogovina.

Za bubrege se upotrebljava: 1. troskot (*Polygonum aviculare* L.), 2. preslica (*Equisetum arvensae* L.).

U šumama ovog kraja ima i otrovnih gljiva i pamte se još slučajevi trovanja otrovnim gljivama, ali je već cijeli niz godina prošao od posljednjeg slučaja trovanja. Slabo se poznaju gljive i pošto se teško razlikuju otrovne od neotrovnih (jestivih), ne upotrebljavaju se za hranu.

Za razna unutarnja i vanjska oboljenja, kako smo već spomenuli, koriste se stanovnici tog kraja termalnom vodom koja izvire nedaleko od sela Zabrđa. Prema riječima seljana, ta je voda mnogima pomogla i vrlo je cijenjena kao ljekovita. Temperatura vode je, navodno, i zimi i ljeti jednaka. Konstatirali smo da ima 24° C. Brza informativna analiza male količine te vode, koja je izvršena u Balneološkom institutu Medicinskog fakulteta, dala je slijedeće rezultate:

Jedan litar te vode sadrži

Ioni	grami	mmoli	mvali
Kalium K·	0,0012	0,0309	0,0309
Natrium Na·	0,0104	0,4541	0,4541
Kalcium Ca·	0,1112	2,7800	5,5600
Magnesium Mg·	0,0139	0,5761	1,1522
Klorid Cl'	0,00015	(tragovi)	
Sulfat SO ₄ '	0,0556	0,5791	1,1582
SO/180° C	0,3040		

Praktički ne sadrži karbonata.

Ova voda sadrži, prema prvoj informativnoj analizi, veće količine kalcija, magnezija i sulfata, pa bi mogla korisno da posluži u terapiji bolesti jetre, žuči itd. Svakako smo mišljenja da bi bilo vrijedno da se ta voda ispita detaljno, da joj se ispita cjelokupni sadržaj i odrede njene konstante.

Napominjemo da smo nomenklaturu ljekovitog bilja dali prema »Handwörterbuch der Pflanzennamen und ihre Erklärungen« od R. Zandera, VIII Auflage, Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart, 1955.

ZAPISI, ZAHVATI U SVRHU LIJEČENJA BEZ DAVANJA LIJEKOVA I ČAROLIJE

Još u bližoj prošlosti davali su se zapisi, u čiju moć je stanovništvo ovoga kraja bilo prilično uvjereni te su bolesnici od njih očekivali olakšanje u bolesti, pa i potpuno ozdravljenje. Ti su zapisi bili, izgleda, vezani sa vjerskim motivima. Nismo mogli ustanoviti da li se zapisi i danas daju, ali ih i danas pojedinci traže.

U slučaju žutice, prema pričanju mještana, vrlo dobro pomaže živa riba, i to pastrmka. Oboljeli treba da uhvati ili da nabavi živu pastrmku, da je stavi u sud i neprekidno da joj iz blizine gleda u oči sve dok je živa. Stanje će mu se odmah poboljšati i ozdraviće.

Epileptičaru za vrijeme napada ili odmah prije napada stavlja se komad željeza u ruku, što, navodno, dobro pomaže.

Protiv bolova u stomaku (grčeva, »kad se strunuo«) pravi se struna na slijedeći način:

Uhvati se jednom rukom čvrsto prstima prepona između palca i kažiprsta bolesnikove lijeve ruke, a drugom se rukom masira ta bolesnikova ruka od šake prema gore do pazuha. Tako se masiraju »žile« neko vrijeme, a zatim se čvrsto podveže ruka na nadlaktici i pacijent treba da legne na tu ruku dok utrne. Od toga prestanu bolovi u stomaku. Struna se pravi (»namješta«) u narodu toga kraja dosta često.

Ljudima koji su se nečega uplašili ili se nečega boje, koje progoni strah, izvode tzv. »stravu«. To je slijedeći postupak:

Jedno se tane (kuršum) od olova rastali na žaru (ili vatri). To se rastaljeno olovo u neposrednoj blizini glave oboljelog ulije u vodu koja se nalazi u bakrenoj posudi. Zatim se glava bolesnika i ova bakrena posuda prekriju jednim platnom. Taj se postupak ponovi još pored trbuha i pored nogu bolesnika. Jedan dio ove vode bolesnik popije, a ostatak se izlije na najbliže raskršće. Osim toga, onaj koji je vršio »stravu« (obred) tumači, prema obliku koji je olovo zauzelo u vodi naglim ohlađivanjem, budućnost i izgled za izlječenje bolesnika.

ZAKLJUČAK

Na osnovu sprovedenih ispitivanja došli smo do slijedećih zaključaka:

1. Upotreba narodnih lijekova i ljekovitog bilja u slivu rječice Lepenice opada spovećavanjem broja socijalnih osiguranika, kao i uslijed uticaja zdravstvenog prosvjećivanja.

2. U svrhu liječenja se još danas upotrebljavaju mnoge ljekovite biljke, oficinalne i opsoletne, narodni lijekovi i drugi zahvati. Ljekovito bilje najbolje poznaju travari koji ih sakupljaju, a često i spremaju narodne lijekove. Gledajući sa pozicija savremene naučne medicine, ljekovito bilje i narodni lijekovi koje smo ustanovili su slabe terapijske djelotvornosti, a mnogi su i u suprotnosti sa principima naučne medicine, pa i toliko da mogu biti štetni za ljudsko zdravlje. Nismo pronašli u upotrebi neispitivano ljekovito bilje.

3. Zapisi se još traže, a, možda, i upotrebljavaju, a isto tako i čarolije, čija upotreba nestaje s narodnim prosvjećivanjem.

4. Ustanovljena ljekovita termalna voda dosta velikog kapaciteta koja otiče pod nazivom Toplica uglavnom sadrži kalcij, magnezij i sulfate u većem procentu i vrijedno bi bilo da joj se ispita cjelokupni sastav.